

Den jødiske begravelse

Af Bent Lexner

”Udenfor et lille Huus i Pilestræde holdt en Vinterformiddag Jøderens sorte, tillukkede Ligvogn. Et Lig blev udbaaret, fulgt af en Mængde fattige Jøder, der, efter at Kisten var sat i Vognen, stredes om at komme ind i de Kareter, som stode til fri Afbenyttelse for Ligfølget.

I nogle af Kareterne trængte man på eengang ind fra begge Sider, så at der blev en frygtelig Trængsel derinde, man skreg Gevalt og jamrede sig; i andre stormede man kun ind fra een Side, og undertiden hændte det, at En kom saa hurtigt ind ad den ene Dør, at han fløj ud igjen ad den anden. Kort, det var en gammeldags Jødebegravelse.

Efter Ligtoget vandrede de fornemmere fromme Jøder og de af de fattige, som ikke havde kunnet tiltvinge sig kjørende Pladser. En Masse af Pøbel fulgte efter Ligvog-

Mosaiksbegravelsesplads i Møllegade i København, – sandstensmonumenter opstillet i den vildtvoksende skovbund under skyggefulde træer.

Foto: Charlotte Skibsted.

nen, hylede, jublede og kastede med Stene; Politibetjente fore omkring i Flokken og uddelte Slag til dem, der kastede Steen, og til dem, der ikke kastede Steen."

Ovennævnte er et citat fra Meir Aron Goldschmidt's roman "En Jøde". Den er ikke fostret af en digters fantasi, men er en realistisk beskrivelse af, hvorledes man kunne opleve en jødisk begravelse i slutningen af 1700-tallet.

Der gik mange år fra 1622, hvor Christian den Fjerde åbnede sit rige for jøder, til den første jødiske Begravelsesplads blev indviet. Efter at den jødiske menighed var etableret i 1684 blev der i 1694 udstykket et areal på 2.500 kvadratalen, beliggende på "Nørre Fæled, nord om Landevejen, der løber til Hyltebro...., hvor Jøderne af den hebraiske Religion hidtil havde jordet og begravet de af deres Nation ved Døden afgangne Liig".

Den første kendte begravelse foregik den 5. september 1693, og den unge mand ved navn David Israel's gravsten er velbevaret den dag i dag. I årene inden begravelsespladsen blev indviet, var jøder, der skulle begraves, blevet ført til Altona.

Arealet på denne ældste jødiske begravelsesplads er 1,7 ha og der er ca. 5.500 gravpladser. Begravelsespladsen i Møllegade benyttes ikke længere, den sidste begravelse fandt sted i 1967. Den jødiske tradition om at der skal herske evig gravfred betyder, at gravsteder ikke nedlægges, og få steder i Danmark har et så fantastisk historisk, genealogisk materiale som netop i Møllegade. Desværre er der i dag kun ca. 2.800 gravsten på pladsen. Resten af stenene er forsvundet ved enten at være solgt eller stjålet eller simpelthen forvitret bort.

Den jødiske menigheds nuværende begravelsesplads ligger tæt op af den store Vestre Kirkegård. Den jødiske del blev taget i brug i 1886. Det har været, og er fortsat, en stor byrde for Det mosaiske Troessamfund at vedligeholde de mange grave. Indtil for nylig har troessamfundet haft egne gartnere tilknyttet begravelsespladsen, men for et års tid siden indgik Det mosaiske Troessamfund en aftale med det kommunale begravelsesvæsen, hvilket på længere sigt skulle betyde en væsentligt forbedring af vedligeholdelsen.

Medens så godt som næsten hele den jødiske befolkning i dag bor i omegnen af København, har det været anderledes i gammel tid. I slutningen af 1700-tallet bestod Danmarks jødiske befolkning af 343 familier, hvoraf 62 boede udenfor hovedstaden. De jødiske provinssamfund var dog altid meget små og kun 3 byer, Randers, Fredericia og Ålborg talte flere end 100 personer. Foruden i disse tre byer blev der anlagt jødiske begravelsespladser i Århus, Horsens, Odense, Assens, Fåborg, Nakskov og Slagelse. Disse begravelsespladser er i henhold til jødisk tradition indviet til evig gravfred, og denne ide er blevet respekteret, når det gælder de danske begravelsespladser. De står således som meget fornemme historiske minder om en lille jødisk befolkning, der levede og døde som integrerede danske statsborgere med den jødiske religion som deres tro. Ind i mellem har det været forbløffende at se, hvorledes det danske samfund har respekteret den jødiske tradition om ikke at nedlægge gravpladser. I dag tæller menigheden ca. 3000 personer og man regner med, at der er ca. det samme antal jøder der ikke står i menigheden. Der er ca. 70 begravelser om året.

Når en jøde dør, findes der mange bestemmelser, der påhviler den afdødes slægtninge. Hvis der er mulighed for det, lader man ikke den døde alene, men "våger" indtil begravelsen finder sted. Begravelsen foregår efter jødisk tradition snarest muligt efter dødens indtræden, ofte indenfor de første døgn. I denne regel ligger der dels respekt for den afdøde, dels hensyntagen til de efterlevende, idet det psykiske pres, som hviler over de efterlevende, skal lettes så hurtigt som muligt.

I menighederne findes særlige "broderselskaber" der tager sig af begravelser, herunder den rituelle afvaskning og iklædning af de traditionelle, rituelle klæder. Det anses for at være en meget fornem kærlighedsgerning at være med til denne klargøring af liget. Nærmeste pårørende deltager ikke i ovennævnte handling.

Begravelsen foregår meget enkelt med kantoral liturgi og som oftest med en ligprædiken. Man vil ofte kunne se, at der ved jødiske dødsannoncer står skrevet: "Blomster og kranse frabedes". Denne skik kommer dels af, at man efter jødisk tankegang ikke kunne forestille sig, at man tog noget levende og gjorde det dødt,

dels at nødvendigheden af store blomsterdekorationer, som jo blandt andet havde til formål at fjerne liglugten, ikke var nødvendig ved jødiske begravelser, idet disse jo foregår hurtigt efter dødsfaldets indtræden. Der findes dog også den tankegang, at man ikke skulle gøre forskel på rig og fattig, og at alle skulle have den samme ceremoni med de samme ydre ritualer og ceremonier.

Efter ligprædikenen bæres den afdøde til graven af de nærmeste mandlige slægtninge og ved den åbne grav foretages så jordpåkastelsen af rabbineren og de nærmeste slægtninge og venner. Jordpåkastelsen indledes med ordene fra Prædikerens Bog: "Af støv er du kommet og til støv skal du vende tilbage". Når kisten er dækket til, afsluttes ceremonien med, at rabbineren og de nærmeste slægtningen siger Kaddishbønnen. Denne bøn hører til de væsentligste tekster i jødisk liturgi. Alene navnet fortæller, hvilken betydning den har. Kaddish betyder "Hellig". I gammel tid benyttedes Kaddishbønnen til at afslutte skriffortolkninger med, siden er den blevet et fast led i såvel begravelsesceremonien som ved afslutningen af de daglige gudstjenester i sør-

geåret for en mor eller far. Anvendelsen af bønner ved ovennævnte lejligheder knytter sig til en beretning i den jødiske legendelitteratur om den berømte rabbiner Rabbi Akiva. Der fortælles, at en afdød jøde på en hemmelighedsfuld måde viste sig for Rabbi Akiva og klagede sin nød for ham. Hans sjæl kunne ikke få fred. Rabbineren bragte nu den afdødes søn til Synagogen og lod ham i nærværelse af ti voksne mænd læse Kaddisbønnen med indledningsordene: "Måtte Herrens store navn være lovprist til evig tid og i evighedernes evighed". Derefter viste den afdøde sig på ny for Rabbi Akiva og takkede ham for den kærlighedsgerning, denne havde ydet. Nu havde sjælen fået fred.

Når begravelsen er overstået begynder den umiddelbare sørgeperiode på 7 dage. I vor tid er det desværre ikke mange, der benytter sig af denne fantastiske institution. Ideen er den, at man i 7 dage afsondrer sig fra det almindelige samfund. Man befinder sig, hvis muligt, i afdødes hjem og der afholdes daglige gudstjenester morgen og aften. Hjemmet bliver omdannet til et sørgehus og er nu åbent for enhver, der ønsker at udtrykke medfølelse med de efterlevende. Her får man en mulighed for at tale med de efterlevende om den afdøde på en naturlig måde, og denne institution er en meget stærk form for sorgbearbejdelse. Når de 7 dage er forbi, vender man tilbage til hverdagen. Afdødes sønner vil nu i de næste 11 måneder fortsætte med at læse kaddishbønnen ved gudstjenesterne i Synagogen. Når årsdagen for dødsfaldet nærmer sig, opsættes gravsten på graven og mange vil i årene fremover markere dødsdagen, dels ved at besøge gravstedet, dels ved at deltage i den almindelige gudstjeneste og sige kaddishbønnen.

I jødedommen finder man det naturligt, at der også findes foreskrevne regler for sorg. En sand religion vil måske allermest for følelseslivets vedkommende gribe regulerende ind. I modsat fald kunne enhver jo begrunde sin ligegyldighed med religiøs praksis ved at henvise til at, man ikke er i stemning. Religiøse pligter kan ikke gøres afhængig af tilstrækkelig eller utilstrækkelig oplagthed. Religion har til formål at vejlede mennesket til glæde og i glæde, men også når tiden kræver det, til sorg og i sorg. I jødedommen pålægges det dens udøvere at takke Gud for "det onde såvel som for det gode". Ideen er, at vi ikke kan overskue Guds veje, og at vi

bekender vor gudstro under alle livets udfordringer. Jødedom har regler for sorg, men mindst ligeså vigtigt er, at jødedom også har regler der siger: "Nu er det nok".

Man vil ofte se, at der på en jødisk grav ligger småsten på selve gravstenen. Det er et vidnesbyrd om, at denne grav besøges. Nogle benytter dog i vor tid at lægge blomster på gravstedet. På jødiske gravstene finder man ofte hebraiske inskriptioner. Øverst på stenen vil ofte være to bogstaver – forkortelser for udtrykket "her hviler". Der kan være forskel på hvilke bogstaver, der er benyttet, idet disse markerer om den, der først er blevet begravet her, er en kvinde eller en mand. Nederst på stenen vil tit være indprentet 5 hebraiske bogstaver, der er en forkortelse for en sætning der betyder: "Måtte Hans/Hendes sjæl være forbundet med livets bånd". Det er sjældent, at man finder store gravmonumenter på jødiske begravelsespladser, men der findes gravstene med forskellige symboler. To hænder knyttes til efterkommere af ypperstepræsten Ahron, medens en vandkande symboliserer, at den afdøde har været af Levi stamme, den stamme der tog sig af afvaskningen af præsternes hænder inden præsterne foretog de rituelle handlinger. I nyere tid er Davidsstjernen oftere og oftere blevet et integreret symbol på gravstenen.

Selvom der i Biblen flere gange er nævnt ideen om at rejse mindsten, forekommer det kun et sted, at stenen er rejst på en grav. Vor stamfar Jacob rejste en gravsten

for sin elskede hustru Rachel som et gravmindesmærke. Dette skyldes at hun døde på vejen til Hebron, og stammoderens gravsted skulle jo bevares for kommende generationer. I den talmudiske litteratur nævnes det faktisk, hvorfor man sjældent møder mindsten ved store jødiske historiske personligheders gravsteder: "De retfærdige og fromme i Israel skal ikke mindes ved en død sten, deres gode gerninger skal bevare et levende minde om dem". Man mener, at årsagen til at det senere er blevet skik at rejse gravsten på jødiske begravelsespladser, kan skyldes overgangen fra klippebegravelse til egentlig jordfæstelse. Enhver gravhule måtte jo lukkes med en stor sten, og dette har muligvis givet anledning til, at der anbragtes sten ved graven. De sefardiske jøder anbringer den dag i dag stenen vandret, medens man i de europæiske menigheder anbringer gravstene i oprejst stilling.

Et af de spørgsmål der ofte stilles er, hvad jøder tror på efter den jordiske tilværelse. Først og fremmest er det væsentligt at konstatere, at jøder tror på løn og straf, hvilket vil sige, at vi alle stilles overfor den høje dommer og skal stå til regnskab for de gerninger, vi har gjort her på jorden. Hvordan og hvorledes dette foregår er næsten overladt til den frie fantasi. På dette område er der nok også sket en udvikling fra den bibelske tekstforståelse til vor tid. Vigtigst i spørgsmålet om liv og død for jøden er, at livet er en del af den cirkel mennesket er skabt i, og at menneskets opgave er at forsøge at leve vort liv på den måde Gud ønsker, at vi skal leve. Døden afslutter denne cyklus. Man kunne næsten fristes til at sige, at livet er afhængig af dig selv og dine gerninger, medens døden, med det der følger, overlades til Gud.

Som afslutning på denne fremstilling vil jeg nævne, at efter jødisk rabbinisk tradition er ligbrænding ikke tilladt. Ideen om kroppens hellighed i livet, gælder også den døde krop. Således som vi har levet, skal vi dø og menneskets krop skal begraves. Den jødiske menighed i Danmark har dog i perioder accepteret, at jøder der ønskede at blive brændt, kunne få deres urne nedsat på begravelsespladsen. Der er indrettet specielle områder til urnenedsættelser, men der findes også urner, der er nedsat i eksisterende grave, såfremt der findes testamentariske bestemmelser omkring dette.